

Skolen i årets løb

Folketingsåret 2001-2002

Signe Holm-Larsen

<i>Det glemte skolevalg</i>	140
<i>Nye uddannelsespolitiske signaler</i>	141
<i>Nedlæggelse af råd og nævn</i>	143
<i>Overenskomstforhandlingerne</i>	144
<i>Aftale om kommunernes økonomi</i>	145
<i>Folkeskoleloven – revision eller forligsbrud?</i>	146
<i>Faglighed og rummelighed</i>	148
<i>Religion versus kristendom</i>	150
<i>Ikke mere obligatorisk modersmålsundervisning</i>	152
<i>De frie skoler – demokrati og tilsyn</i>	153
<i>Gymnasiet – elite- eller masseuddannelse?</i>	155
<i>Social- og sundhedsuddannelserne</i>	157
<i>Erhvervsuddannelser</i>	157
<i>Lærerruddannelsen – mangel og merit</i>	158
<i>CVU'ernes frihed</i>	159
<i>Universiteternes struktur og forskningsfrihed</i>	160
<i>Deltagerbetaling i voksenundervisningen</i>	161
<i>Andre lovændringer mv.</i>	164

I denne folketingssamling fik udtrykket »Verden blev en anden« sørgelig aktualitet 11.9. 2001, hvor World Trade Center blev mål for terroraktioner med krigen i Afghanistan og globalt aktiefald til følge. Statsminister Poul Nyrup Rasmussen kommenterede sagen i begyndelsen af sin åbningstale 2.10. 2001 med bl.a. følgende bemærkninger: »Ingen kan endnu med sikkerhed vurdere de fulde konsekvenser af de forfærdelige begivenheder i USA, men de er store, og de vil påvirke os i mange år.«¹ Åbningstalen rummede i øvrigt ikke særlige overvejelser om uddannelsesområdet, og de få forslag, regeringen nåede at fremlægge på dette område, blev ikke fuldført.

Konsekvenserne af terrorhandlingerne var også mærkbare i det danske samfund og måske medvirkende til, at folketingsvalget 20.11. 2001 frembragte et systemskifte, hvor den socialdemokratisk-radikale regering blev erstattet af en venstreledet regering sammen med de konservative og med Dansk Folkeparti som støtteparti. På statsministerposten blev Poul Nyrup Rasmussen udskiftet med Anders Fogh Rasmussen og på Undervisningsministerposten Margrethe Vestager med Ulla Tørnæs.

Blandt den nye regerings første beslutninger var oprettelsen af et nyt ministerium, Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration; minister blev Bertel Haarder. Dette var en af hovedårsagerne til rokeringer i sagsområderne for flere ministerier. For Undervisningsministeriet betød det overdragelse af områderne undervisning i dansk som andetsprog for voksne udlændinge m.fl. og sprogcentre. IT- og Forskningsministeriet skiftede navn til Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling og fik fra Undervisningsministeriet overført universitetsområdet. Til gengæld fik

Uddannelsesudvalget ved folketingsårets begyndelse 3.10.2001 og efter folketingsvalget 20.11.2001.

Medlemmer i 1. samling (valgt 5.12. 2001):

1 Hans Peter Baadsgaard (S)	10 Ulla Tørnæs (V)
2 Peder Sass (S)	11 Hanne Severinsen (V)
3 Jeppe Kofod (S)	12 Else Winther Andersen (V)
4 Svend Erik Larsen (S)	13 Gitte Lillelund Bech (V)
5 Carsten Hansen (S)	14 Brian Mikkelsen (KF)
6 Aage Frandsen (SF)	15 Knud Erik Kirkegaard (KF)
7 Christian Hesselberg (CD)	16 Christian H. Hansen (DF)
8 Marianne Stentebjerg (RV)	17 Jann Sjursen (KRF)
9 Søren Kolstrup (EL)	

Stedfortrædere:

Claus Larsen-Jensen (S), Ole Hækkerup (S), Thorstein Theilgaard (SF), Thomas Adelskov (S), Niels Helveg Petersen (RV), Anne Baastrup (SF), Helga Moos (V), Karen Rønne (V), Inge Refshauge (LH), Birthe Skaarup (DF) og Tom Behnke (DF).

Formand: Hans Peter Baadsgaard (S)

Næstformand: Ulla Tørnæs (V)

Medlemmer i 2. samling (valgt 5.12. 2001):

Else Winther Andersen (V)	Carsten Hansen (S)
Gitte Lillelund Bech (V)	Frank Jensen (S)
Peter Christensen (V)	Jeppe Kofod (S)
Tina Nedergaard (V)	Lene Jensen (S)
Karina Sørensen (DF)	Thomas Adelskov (S)
Louise Frevert (DF)	Aage Frandsen (SF)
Helle Sjelle (KF)	Marianne Jelved (RV)
Else Theill Sørensen (KF)	Pernille Rosenkrantz-Theil (EL)
Bodil Kornbek (KRF)	

Stedfortrædere:

Jens Christian Larsen (V), Leif Mikkelsen (V), Birthe Skaarup (DF), Per Dalgaard (DF), Knud Erik Kirkegaard (KF), Helga Moos (V), Anne-Marie Meldgaard (S), Lotte Bundsgaard (S), Morten Homann (SF), Anders Samuelsen (RV) og Anne Baastrup (SF).

Formand: Else Winther Andersen (V)

Næstformand: Marianne Jelved (RV)

Undervisningsministeriet fra Finansministeriet tilført sager om Danmarks Forvaltningshøjskole, fra Arbejdsministeriet AMU-uddannelserne, den erhvervsrettede voksen- og efteruddannelse og R.U.E. samt fra Miljøministeriet om Skovskolen.²

For uddannelsesområdet blev kursændringen markant, selv om Anders Fogh Rasmussen i sin åbningstale kun havde få bemærkninger herom, deriblandt at han betragtede nyordningen af Forskningsministeriet som »et klart signal om, at regeringen vil gøre Danmark til et af de førende lande inden for højteknologi«, og at »hele uddannelsessystemet skal styrke en selvstændighedskultur, hvor de unge får lyst til selv at sætte ting i gang«. ³ Han tilføjede: »Derfor vil regeringen over en bred front højne det faglige niveau i uddannelsessystemet«. ⁴

Det glemte skolevalg

Sådan betegnede Jørgen Grønnegaard Christensen i dagspressen det fjerde valg til skolebestyrelser 5.3. 2002.⁵ Han erindrer i sit indlæg om indførelsen af skolebestyrelser i 1990 og om formålet med at styrke dialogen mellem folkeskolen og dens brugere. Han gør samtidig opmærksom på, at interessen fra forældreside for skolebestyrelsesarbejdet er yderligere reduceret i forhold til det seneste skolebestyrelsesvalg i 1998.⁶ Han rekapitulerer resultaterne af forældrenes valgdeltagelse således:

Valgår	Andel skoler med fredsvalg i pct.	Valgdeltagelse i pct.
1990	57	43
1994	77	40
1998	83	36
2002	86	35

Han giver to mulige forklaringer på forældrenes svigtende interesse for valget. Den ene er, at »forældrene jævnt hen er godt tilfredse med skolen og derfor ikke ser nogen grund til at bruge tid på at gå til møder, stemme og deltage i arbejdet i og omkring skolebestyrelserne«. Den anden – mindre venlige – tolkning går ud på, at forældrene »har for længst erkendt, at skolebestyrelserne ikke er effektive som demokratiske institutioner, og at der derfor ikke er nogen grund til at vise det mindste engagement i deres arbejde«. Han begrundet den sidste tolkning med, at både kommunernes politikere og embedsmænd og lærerne og Danmarks Lærerforening »aldrig har brudt sig om bestyrelserne og fra starten gjorde, hvad de kunne, for at stække deres formelle status«. Hans analyse munder ud i, at man på ministerielt niveau må gøre regnskabet op og beslutte, om man »bør skrotte skolebestyrelserne, eller om de bare fik så umulige vilkår, at ideen var dømt til at kuldsejle«.

Også forældreorganisationen Skole og Samfund har været optaget af skolebestyrelsesvalget og allerede i god tid før valget – nemlig 23.6. 2000 – henvendt sig til Undervisningsministeriet og til Uddannelsesudvalgets medlemmer med et forslag til ændring af valgreglerne, således at der ikke mere stemmes på lister, men på enkeltpersoner. Organisationens skriver bl.a.: »Mange steder er valget afgjort før den officielle valgdag, idet der på opstillingsmødet kun opstilles én liste. Dette fremstilles af

nogle som et tegn på manglende interesse for valget fra forældrenes side. Men det kan lige så godt tydes som et tegn på tilfredshed med den måde, den siddende skolebestyrelse har forvaltet sin opgave på. Efter Skole og Samfunds mening er det direkte valg af personer på det såkaldte opstillingsmøde i virkeligheden en langt enklere og mere demokratisk valgform end listevalg. Andre kritikere stiller spørgsmålstegn ved det folkelige mandat hos de skolebestyrelser, der er valgt ved fredsvalg – måske på baggrund af stemmerne fra kun en snes fremmødte på opstillingsmødet.»⁷

Organisationen foreslår derfor følgende ændringer i den gældende valg bekendtgørelse:

1. At omdøbe valgmødet til »første valgdag« og valgdagen med listevalg til »anden valgdag«
2. At give de enkelte skoler adgang til at afholde skriftlig afstemning mellem de opstillede kandidater, uanset antal
3. At give adgang til at stemme skriftligt pr. post
4. At gøre det valgfrit for de enkelte skoler, hvorvidt man foretrækker den gældende listevalgform eller skriftlig afstemning med stemmeafgivning på personer

Skole og Samfunds forslag blev ikke inddraget i denne omgang, så det er for tidligt at sige, om og i givet fald hvor stor en forskel en ændring i denne retning kunne have medført. Det må samtidig erkendes, at Jørgen Grønnegaard Christensens argumentation kan se besnærende ud. En sådan sag fortjener dog en nøjere analyse af ansvar, funktioner og forudsætninger, førend der tages drastiske skridt med hensyn til ny struktur for forældreindflydelse i skolen.

Nye uddannelsespolitiske signaler

Blandt den nye regerings første tiltag på uddannelsesområdet var handlingsplanen »Bedre Uddannelser«, som giver et klart signal om de værdier, der ligger til grund for de konkrete lovforslag, nemlig »faglighed, fleksibilitet, innovation, frit valg og outputstyring«.⁸ Om fagligheden siger Ulla Tørnæs bl.a.: » Vi skal være mere bevidste om og opstille klare mål for faglighed og kvalitet, og det skal kunne dokumenteres, at elever og studerende får lært det, de skal«. Handlingsplanen, der sammen med andre af regeringens effektiviseringskrav finansieres af den såkaldte omstillingspulje på 3,3 mia. for perioden 2003-2005, omfatter blandt andet følgende punkter:⁹

- Oplæg til reform af gymnasiet og hf
- Ændringer af erhvervsuddannelserne, herunder løsning af praktikpladssituationen
- Justering af arbejdsmarkedsuddannelserne
- Styrkelse af de videregående uddannelser
- Ændringer af de kunstneriske uddannelser
- Justering af de maritime uddannelser
- Øget fokus på sundhedsuddannelserne
- Styrket tværsektoriel vejledning
- Styrkelse af naturvidenskab
- Iværksætterkultur i uddannelsessektoren.

En af den nye regerings markeringer var L 175 om gennemsigtighed og åbenhed i uddannelserne mv.¹⁰ Loven, der har udspring i et tidligere beslutningsforslag fra V og KF og blev vedtaget med 60 stemmer (V, DF og KF) mod 47 (S, SF, RV, EL og KRF), indebærer, at det for alle skoler og uddannelsesinstitutioner fra 1.7. 2003 bliver obligatorisk at udarbejde hjemmesider med informationer om uddannelserne og undervisningens kvalitet. Her skal informeres om fagudbud, uddannelsesinstitutionens værdigrundlag og pædagogiske ståsted, læseplaner og gennemsnitskarakterer opdelt på hold og fag.¹¹ Også uddannelsesevalueringer skal herefter være offentligt tilgængelige, herunder også Danmarks Evalueringsinstituts.

Den mest kontroversielle del af loven var offentliggørelsen af karakterer. Langt de fleste høringsvar udtrykte deres skepsis på dette punkt. Kritikken gik bl.a. på, at karakterer ikke altid giver et retvisende billede af kvalitet, at der er risiko for inflation i karakterer, og at skoler vil fraråde svage elevgrupper at gå til prøve. Høringsvarene bevirkede, at amtskommunale folkeskoler og tilsvarende specialklasser blev fritaget for at oplyse karakterer, samt at interne evalueringer ikke skal offentliggøres.

Offentliggørelse af karaktergennemsnit spillede en betydelig rolle under forslagens 1. behandling, idet Gitte Lillelund Bech (V) lænede sig op ad Ombudsmandsafgørelsen fra november 2001 med ordene, at »karaktergennemsnittene ikke bare kan gemmes væk«. På baggrund heraf fandt Aage Frandsen (SF) anledning til at præcisere: »Ombudsmanden sagde: Der er ikke lovhjemmel til at undlade det, men man kan lave en lovhjemmel, så man kan lade være med at offentliggøre dem. Det er det, den her sag drejer sig om, og ikke noget med, at man skal gøre det.«¹² Den socialdemokratiske ordfører Thomas Adelskov motiverede sit partis modstand mod forslaget ved bl. a. at sige, at hensigten med loven »jo er sådan en slags østeuropæisk ensretning«, og han tilføjede om karakteroffentliggørelsen, at »skoler og uddannelsesinstitutioner kan jo ikke sammenlignes via karakterer. Karaktergennemsnit siger jo intet om skolernes evne til fx at fastholde svage elever eller til at motivere netop de svageste elever til at gå op til eksamen«.¹³

Ved 2. behandlingen udtrykte Pernille Rosenkrantz-Theil (EL) sit partis modstand mod forslaget således: »Sammenligning af karaktergennemsnit betyder rangordning af skolerne, og det kan betyde, at der sker en yderligere ghettoisering, hvor de resourcestærke forældre trækker sammen om skolerne med de høje karaktergennemsnit«.¹⁴

Beslutningen om offentliggørelsen af karaktergennemsnit blev sat i relief, da karaktererne fra 2001 omkring årsskiftet blev lagt på nettet side om side med dem fra år 2000. Det viste, at karaktergennemsnit ikke blot varierer fra skole til skole, men inden for samme skole også fra år til år.¹⁵ På mere end hver 10. skole rykkede gennemsnittet således med mere end en hel karakter i dansk retskrivning. Næstformand i Danmarks Lærerforening Stig Andersen er ikke overrasket: »For os, der har ført klasser op til afgangsprøver, er der ikke noget nyt i forskellene fra år til år. Skolerne har jo et forskelligt elevgrundlag hvert år. Det nye er, at karaktergennemsnittene nu bliver brugt til at rangordne skolerne. Det viser disse tal jo, at man netop ikke kan, fordi ændringerne er så store fra år til år.«

Der er således med hensyn til offentliggørelse af karakterer betydelig overens-

stemmelse mellem fagfolks bekymringer, jf. høringssvarene, og oppositionens holdning til loven. Den politiske interesse for sagen kan måske vise sig at være af længerevarende art?

Nedlæggelse af råd og nævn

Kort efter sin tiltræden meddelte statsminister Anders Fogh Rasmussen, at der ville blive taget skridt til en reduktion af antallet af udvalg på alle områder. Dette vakte bange anelser i en del råd og bestyrelser. Den politiske udmelding kom allerede 11.1. 2002. Dagen før offentliggørelsen, 10.1.2002, kunne dagspressen (her citeret efter Politiken) bringe den såkaldte »dødsliste« og skrive, at »regeringens liste over råd, nævn, udvalg og centre, der lukkes eller lægges sammen, er klar«.

For Undervisningsministeriet var der tale om nedlæggelse af Udviklingscenteret for Folkeoplysning og Voksenuddannelse, Udviklingscenter for Tosprogede Børn, Unge og Voksne (uc2), Det Internationale Akademi for Uddannelse og Demokrati, Fællesrådet for den Fri Ungdomsuddannelse, Seminarierådet for Læreruddannelsen og Seminarierådet for Pædagoguddannelsen, mens Folkeskolerådet og Ungdomsskolerådet skulle sammenlægges.

Listen over den række af andre organer, der ikke direkte skulle nedlægges, men »have tilpasset bevillinger og opgaver«, var lang: Center for Journalistisk Efteruddannelse, Gymnasierådet, HF-rådet, Udvalget for Uddannelsen til Højere Handelseksamen, Udvalget for Uddannelsen til Højere Teknisk Eksamen, Center for Vurdering af Udenlandske Uddannelser, Center for Information og Rådgivning om Internationale Uddannelses- og Samarbejdsaktiviteter, IVU*C centre, Rådet for Uddannelses- og Erhvervsvejledning (R.U.E.), Erhvervsuddannelsesrådet, Landbrugsuddannelsesrådet, Rådet for Social og Sundhedsuddannelserne, Produktionsskolerådet, Rådet for Almen Voksenundervisning på Grundlæggende Niveau, Erhvervsakademirådet, Rådet for Mellemlange Videregående Uddannelser, Samfundsuddannelsesrådet, Naturvidenskabeligt Uddannelsesråd, Sundhedsuddannelsesrådet, Teknisk Uddannelsesråd, Humanistisk Uddannelsesråd, Uddannelsesrådenes Formandskollegium, Voksenuddannelsesrådet, Uddannelsesrådet for Arbejdsmarkedsuddannelserne, Bestyrelsen for Arbejdsmarkedets Uddannelsesfinansiering samt Efteruddannelsesudvalget.

Den følgende periode bragte forhandlinger mellem de lukningstruede organer på kryds og tværs. Blandt resultaterne var således, at uc2 fandt husly hos CVU København og Nordsjælland og – med dagbladet Politikens ord – fik »en tæt tilknytning til forskning og til uddannelse af lærere og pædagoger«.¹⁶ En tilsvarende løsning blev ikke fundet for Udviklingscenteret for Folkeoplysning og Voksenuddannelse. I sidste nummer af dette centers tidsskrift »Ny & Næ«, nr. 65, juni 2002, 17. årgang, hedder det under overskriften »Farvel« bl.a.: »I sin kamp mod bureaukrati og smagsdommeri har regeringen besluttet, at Udviklingscentrets statstilskud skal bortfalde. Den 20. marts stod det ved vedtagelsen af finansloven klart, at forslaget om at fjerne det økonomiske grundlag for centret var blevet til virkelighed« (s. 5). Der sættes hermed punktum for 17 års inspirerende virksomhed.

Med L 87 om ændring af forskellige love på Undervisningsministeriets område.

(Forenkling vedrørende uddannelsesråd og -udvalg) blev listen konkret.¹⁷ Følgende råd blev her foreslået nedlagt: Ungdomsskolerådet, Folkeskolerådet, Gymnasierådet, Hf-rådet, de erhvervsgymnasiale udvalg (Hhx-udvalget og Htx-udvalget), Seminarierådet for pædagoguddannelsen og Seminarierådet for uddannelsen til lærere i folkeskolen. Det blev samtidig foreslået, at visse aktiviteter skulle videreføres i andet regi. Således blev Ungdomsskolerådet og Folkeskolerådet erstattet af Grundskolerådet og Gymnasierådet, Hf-rådet og de erhvervsgymnasiale udvalg (Hhx-udvalget og Htx-udvalget) af Rådet for de gymnasiale uddannelser. Undervisningsministeren benyttede desuden lejligheden til at annoncere en reform af de rådgivende organer inden for de erhvervsrettede ungdomsuddannelser, voksenuddannelserne og de øvrige videregående uddannelser i folketingsåret 2002-03. Lovforslaget fandt allerede ved 1. behandlingen bred tilslutning. Kun Enhedslisten var imod, idet Pernille Rosenkrantz-Theil mente, »at regeringen med nedlæggelsen gennemfører en markant magtcentralisering«. Partiet var da også det eneste, der ved 3. behandlingen stemte imod.

Året har dog også set nye organisationer komme til. Det gælder således *Dansk Center for Undervisningsmiljø*. I sidste samling vedtog Folketinget Lov om *elevers og studerendes undervisningsmiljø*.¹⁸ Loven, der trådte i kraft 1.8. 2001, omfattede også beslutning om oprettelse af Dansk Center for undervisningsmiljø. Centeret i Randers åbnede i foråret 2002 med formel startdato 1.4. 2002. Leder blev Ole Juhl, læreruddannet og tidligere skoleinspektør og forstander. Han sagde i en pressemeddelelse af 13.3. 2002 om centrets virksomhed, at det skal »dække hele landet og alle typer af undervisning og uddannelse fra børnehaveklassen til universitetet og alt derimellem.« Om forventningen til centrets virksomhed vidner sammensætningen af ansatte, nemlig en arkitekt, en ergoterapeut, en humanist og en sekretær. Centret, der ikke har kompetence til at give påbud, vil i første omgang prioritere det egentlige undervisningsområde frem for børnehaver og fritidshjem mv.

Når regningen gøres op, var det nedlæggelserne, der prægede billedet, uanset at de blev ledsaget af betegnelser som deregulering, afbureaukratisering og opgør med smagsdommeri.

Overenskomstforhandlingerne

Ved overenskomstforhandlingerne foråret 2002 var et af de afgørende punkter fra arbejdsgiverside ønsket om at bevare og udbygge Ny Løn i kommunerne. I en udtalelse fra juli 2002 sagde formanden for KL, Ejgil W. Rasmussen, da nogle kommuner havde tilkendegivet, at man ville spare på midlerne hertil i budgettet for det kommende finansår, at »i 2003 skal der være nye midler til Ny Løn i et omfang svarende til 1,22 pct. af lønsummen. Det fremgår klart af mæglingforslaget på det kommunale område«. Ejgil W. Rasmussen fremhævede samtidig, at »der er dækning for denne lønudvikling i økonomiaftalen mellem KL og regeringen«, og han tilføjede, at »en lav lønudvikling er heller ikke et godt signal i en periode med truende mangel på arbejdskraft«.

Heroverfor stod på folkeskoleområdet Danmarks Lærerforenings overenskomstkrav, som omfattede en mærkbar forbedring af reallønnen gennem generelle lønstig-

ninger, ingen forlodsfinansiering af Ny Løn samt forbedring af pensionen for de overenskomstansatte lærere, herunder den såkaldte 93-gruppe, der var kommet i klemme ved folkeskolelærernes kommunalisering i 1993.

Selv om det rent faktisk lykkedes at øge de overenskomstansattes pension med godt 0,9%, og der blev aftalt en kompensation for 93-gruppen, gav resultatet af overenskomstforhandlingerne alligevel anledning til store frustrationer, ikke mindst blandt folkeskolelærerne, hvor 94,5% stemte nej.¹⁹ Forhandlingerne, der først endte i et sammenbrud og senere med noget, der af nogle blev opfattet som et ja til forliget, betegnedes i dagbladet Politiken, 4.6. 2002, som »de mest opslidende overenskomstforhandlinger i nyere tid«. I Danmarks Lærerforening mandede dette ud i en ekstraordinær kongres 3.6. 2002 med henblik på behandling af punkter som evaluering af overenskomstforløbet, afklaring af pensionsproblematikken, arbejdstidsaftalen og det fremtidige samarbejde i KTO. Desuden var der kritik af, »at forhandlerne har spillet lærerne et våben af hænde ved at acceptere, at den nuværende arbejdstidsaftale kan løbe videre til 2005, hvis der ikke kan opnås enighed ved forhandlingerne i 2004.«²⁰ Umiddelbart efter kongressens åbning meddelte Anni Herfort Andersen, at hun ville fratræde som formand på den ordinære kongres oktober 2002.

Forløbet af overenskomstforhandlingerne førte således til et formandsskift i Danmarks Lærerforening. Situationen blev i pressen sammenfattet således: »Efter benhård kritik af overenskomstresultatet meddelte formanden for Danmarks Lærerforening, Anni Herfort Andersen, i går overraskende, at hun trækker sig fra posten på foreningens kongres til oktober – et år før tiden. Den overenskomst, hun netop har forhandlet hjem, har mødt massiv modstand hos medlemmerne. Ved en afstemning i maj sagde 95 procent nej til overenskomsten.«²¹ Som ny formand blev valgt Anders Bondo Christensen, der ved sidste formandsvalg i 1999 tabte med nogle få stemmer til Anni Herfort Andersen. Anders Bondo har hidtil været formand for Sønderborg og Omegns Lærerkreds.

Også gymnasielærerne stemte imod. »Det er dagen derpå«. Sådan indledtes lederen i »Gymnasieskolen« nr. 10, umiddelbart efter at aftalen var kommet i hus.²² Mæglingsforslaget blev vedtaget med et meget lille flertal, og under 50% af medlemmerne stemte. 56 organisationer sagde ja, og 7 sagde nej til forslaget, heriblandt gymnasieområdet, hvor 58% stemte imod og 41% for. Lederen fortsætter: »Det netop afsluttede overenskomstforløb har demonstreret, hvordan arbejdsgiverne kan spekulere i et forhandlingssammenbrud, så det hele ender i forligsinstitutionen, hvor afstemningerne i hovedorganisationerne kædes sammen, så der opnås mindst mulig risiko for ballade på arbejdsmarkedet. Trods denne forholdsregel var et nej tæt på at blive en realitet, fordi ikke blot nogle enkelte grupper i KTO, akademikere, lærere og sygeplejersker, meget bastant sagde fra, men også mange LO-medlemmer sagde nej. Det gule kort er fremme over for såvel arbejdsgivere som KTO.«

Aftale om kommunernes økonomi

Den 14. juni 2002 indgik regeringen og Kommunernes Landsforening en aftale om kommunernes økonomi i 2003. Aftalen erstattede den såkaldte 4-årsaftale, som udløber med udgangen af 2002. Aftalen vakte politisk storm, ikke mindst blandt for-

ligspartierne bag folkeskoleloven, og den indbragte protester selv fra formanden for Finansudvalget, Kristian Thulesen Dahl (DF), der ville »sende officiel protest til regeringen over fremgangsmåden i kommunalforhandlingerne, hvor en håndfuld politikere og embedsmænd bag lukkede døre indgik detaljerede aftaler på et så vitalt velfærdsområde som folkeskolen«. ²³ I pressen blev situationen beskrevet således: »Stemningen mellem undervisningsminister Ulla Tørnæs og uddannelsesordførerne er så anspændt, at de konservative frygter for mulighederne for at lave et bredt folkeskoleforlig. Ulla Tørnæs står til hård kritik, når finansudvalget i næste uge skal tage stilling til regeringens aftale med kommunerne, der indeholder en »forståelse« om folkeskolens fremtid, som de politiske partier mener bliver trukket ned over hovedet på dem. Men den kritik er Ulla Tørnæs uforstående overfor. Hun vil nu indkalde til et hurtigt forsoningsmøde. Hvis kommuneaftalen godkendes, vil hun derefter indkalde partierne til drøftelser og håber stadig på et bredt forlig om folkeskolen.« ²⁴

Aftalen rummer af centrale forhandlingstemaer inden for uddannelsesområdet bl.a. lånemuligheder til især folkeskolebyggeri. Aftalen forudsætter således et anlægsniveau på skoleområdet på ca. 3 mia. kr., hvilket svarer til 2002-niveauet. Kommunerne har mulighed for at lånefinansiere 40% af anlægsudgifterne på skoleområdet (inkl. skolefritidsordninger) via en særlig låneadgang i Indenrigs- og Sundhedsministeriets regi. Endvidere er den ordinære lånedispensationspulje forhøjet fra 200 til 400 mio. kr. med henblik på, at kommuner med særlig lav likviditet kan få mere end 40% lånefinansiering til skolebyggeri.

Folkeskolen var »et helt særskilt forhandlingstema«. ²⁵ Forhandlingerne om folkeskolen fokuserede på en styrkelse af fagligheden samt kommunernes ønsker om større fleksibilitet. I pressen lød kommentarerne således: »Hver anden skole skal have flere timer: 10 timer med dansk og fem timer med matematik. Sådan ser fremtidens skoleskema ud for de små i 1. klasse, efter at Kommunernes Landsforening og regeringen i går indgik en aftale om en folkeskolereform som led i næste års økonomi. Danmarks Lærerforening er overordnet rasende – akkurat som en række af Folketingets partier – over, at fornyelse af folkeskolen pakkes ind i en økonomiaftale i stedet for at blive drøftet åbent mellem interessenterne.« ²⁶

Aftalen betragtes således af mange, uanset om det er specielt planlagt eller ej, som en ikke alt for fiks foregriben – ja, i praksis binding – af den ventede lovrevision på folkeskoleområdet.

Folkeskoleloven – revision eller forligsbrud?

Ophævelsen af kommunernes pligt til at tilbyde modersmålsundervisning til tosprogede elever blev dråben, der fik bægeret med rumlerier over brud på folkeskoleforliget til at løbe over. I en pressemeddelelse udsendt 10.4. 2002 hed det bl.a.: »Socialistisk Folkeparti, Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Kristelig Folkeparti har på et møde her til morgen i folkeskoleforligskredsen vurderet, at vedtagelsen af undervisningsminister Ulla Tørnæs' lovforslag om ophævelse af kommunernes pligt til at tilbyde modersmålsundervisning med et flertal uden for forligskredsen, ikke er

foreneligt med folkeskoleforliget. Dermed er folkeskoleforliget reelt ophævet. Undervisningsminister Ulla Tørnæs har imidlertid ikke opgivet at fortsætte traditionen med brede aftaler på uddannelsesområdet. Derfor vil hun indbyde til fortsatte forhandlinger med henblik på at etablere enighed om at ændre i den nuværende folkeskolelov. Indtil der er etableret ny enighed om at ændre loven, er folkeskoleloven fra 1993 i sin nuværende ordlyd fortsat gældende.«

I pressemeddelelsen blev det endvidere påpeget, at ministerens udgangspunkt for forhandlingerne om folkeskolen er papiret »10 skridt mod en bedre folkeskole«. Forslagene tog udgangspunkt i fire temaer:

- Bedre forberedelse af børnene til deres skolegang
- Styrket faglighed i indhold og tilrettelæggelse af skolens arbejde
- Uddannelse af lærere og ledelse med henblik på styrket faglighed
- Mere fleksible rammer for organisering af skolens arbejde

Der blev udtrykt behov for justeringer på følgende områder:

1. Sprogstimulering i børnehaverne
2. Bindende indholdsbeskrivelse – læseplaner – i børnehaveklassen
3. Flere timer i dansk og matematik 1.- 3. klasse
4. Styrkelse af naturfag og historie gennem bedre efteruddannelse og eventuelt flere timer i naturfag på mellemtrinnet og i historie på sluttrinnet
5. Tidligere start på fremmedsprog med engelsk fra 3. klasse og tysk eller fransk fra 6. klasse
6. Den faseopdelte skole med bedre mulighed for holddannelse på tværs af klasser og årgange
7. Fleksibilitet, idet kommunerne skal have friere rammer til at tilrettelægge undervisningen
8. Skoleledelse, idet der bl.a. skal etableres en diplomuddannelse for skoleledelse, og gives mulighed for fælles skoleledelse.
9. Specialundervisning ved en kortlægning af både de pædagogiske og økonomiske rammer for denne undervisning
10. 10. klasse målrettes de elever, der har særligt behov for at få et ekstra år i folkeskolen, for at kunne gennemføre en ungdomsuddannelse.

Forhandlingerne om et folkeskoleforlig blev genoptaget efter sommerferien, og tonefaldet i avisartikler mv. var en broget mosaik. Her er nogle uddrag:

- »Forhandlingerne begyndte i går, og flere partier tror trods forligsbruddet i april på et positivt resultat.«²⁷
- »Regeringen løber fra sine valgløfter om at styrke naturvidenskaben i folkeskolen, siger Dansk Industri i et usædvanligt angreb på Ulla Tørnæs. De store virksomheders organisation er så utilfreds med forhandlingerne om skoleelevernes fremtidige skoleskema, at organisationen beskylder Ulla Tørnæs og regeringen for løftebrud... Baggrunden er et oplæg fra Ulla Tørnæs om den kommende skolereform, hvor blandt andet ekstra timer til biologi og geografi skaffes ved at skære i faget natur/teknik for de yngste elever og i faget fysik/kemi for de ældste elever.«²⁸

- »Regeringens ønske om et bredt forlig for folkeskolen er i fare. På et møde i UVM i aften mødte oppositionen op med klare krav til Ulla Tørnæs om, at regeringen skal give køb på afgørende punkter i den aftale om folkeskolen, som regeringen i sommer indgik med Kommunernes Landsforening. Oppositionen kræver, at Ulla Tørnæs slår bremserne i, når det gælder skolernes muligheder for at opdele elever på alle klassetrin i store hold ud fra deres faglige evner. Samtidig må skolerne ikke tvinges til at gennemføre den såkaldte faseopdelte skole, hvor elever systematisk kan undervises på tværs af klassetrin. Enten må Ulla Tørnæs bløde væsentligt op på centrale uddannelsespolitiske mål for VK-regeringen, eller også må hun se statsminister Anders Fogh Rasmussens (V) krav om en bred aftale for folkeskolen gå i vasken.«²⁹
- »Ulla Tørnæs opgav i går ideen om den faseopdelte skole, og dermed kom hun et bredt folkeskoleforlig nærmere. Der skal nu forhandles om holddannelser og bindende læseplaner.«³⁰
- »Med små indrømmelser har Ulla Tørnæs fået forhandlingerne om en ny folkeskolelov i gang igen. Ulla Tørnæs fremlagde i går et nyt oplæg til en forligstekst, efter at det tidligere oplæg førte til sammenbrud i forhandlingerne og kraftig kritik af ministeren. Ifølge oppositionspolitikere rummer den nye tekst visse indrømmelser, og dermed er muligheden for et bredt forlig stadig til stede. Dog mener Dansk Folkeparti og Kristeligt Folkeparti ikke, at en ny lov haster.«³¹

Hovedpunkterne i forslaget omfatter således måske nok flere timer til visse fag, men samtidig begrænsninger inden for andre dele af folkeskolens undervisning. På denne baggrund skrev Folkeskolen på lederplads:³² »Regeringen har ganske vist lovet, at der følger penge med til de mange ekstratimer; men det ser ud, som om finansieringen skal ske efter den velkendte hund-får-lov-til-at-spise-sin-egen-hale-metode«, dvs. at ordningen finansieres ved besparelser på modersmålsundervisningen og 10.-klasseområdet.

En afklaring er p.t. ikke nået, men forhandlingsmulighederne ser heller ikke ud til at være udtømt endnu. En af årsagerne er måske, at et forligsbrud i sig selv ikke er et mål fra nogen af siderne i den politiske arena?

Faglighed og rummelighed

De urolige børn fylder stadig mere i folkeskolen, som principielt bør kunne rumme alle børn. Mobning og frikvartersproblemer er en del af billedet. Mange lærere finder det stadig sværere at motivere eleverne til at tage aktivt del i undervisningen. Der har været mange gæt på årsagerne; mediepåvirkning er et af dem. Undervisningsministeriet har derfor på baggrund af en forespørgselsdebat i Folketinget 1996 udarbejdet en redegørelse om de adfærdsvanskelige elever i folkeskolen og mulighederne for at undervise dels denne gruppe, dels hele gruppen af elever.³³ Af årsager peges der bl.a. på sociale problemer i familierne, inkonsekvente opdragelsesmønstre og svigtende forældre støtte til skolen. I strategiforslagene til afhjælpning af uro i klassen indgår faktorer som en inspirerende lærerpersonlighed, effektive lærersamarbejdsformer, en synlig og engageret ledelse, der kan fastholde ressourcestærke

hjem, samt et koordineret samarbejde mellem skole og SFO.

Spørgsmålet, som mange både inden og uden for skolen rejser i denne forbindelse, er, hvor langt rummelighedsbegrebet kan strækkes, når der også skal tages hensyn til fællesskabet? Folkeskolens almindelige retningslinjer indeholder bestemmelser om midler til opretholdelse af god ro og orden³⁴, idet det er skolebestyrelsens kompetence i henhold til folkeskolelovens § 44, stk. 4, at fastsætte skolens ordensregler. Disse regler er rettet mod den store gruppe af almindelige forholdsvis veltilpassede elever. De forslår ikke i forholdet til de særlig urolige børn, som reagerer med stærkt forstyrrende indflydelse på undervisningens forløb. Når det gælder urolige elever, kan man fra skolens side eksempelvis sætte ind med bistand fra PPR til iagttagelse af eleven og supervision af læreren og dennes undervisning. Men bistanden er midlertidig, og problemerne har ofte en sådan tyngde, at de midler, den enkelte skole har til rådighed, ikke altid fører til varige forbedringer.

Rummelighed var et af den tidligere regerings signalord, og et opgør med begrebet var forventeligt med regeringsskiftet. For øjeblikket tegner billedet sig dog mindre klart. Et eksempel er modtagelsen af den splinternye Hellerup Skole, som efter sommerferien slog dørene op for børn, forældre, lærere og den undrende offentlighed. Skolens erklærede principper om åbenhed og fleksibilitet fik en blandet modtagelse. I dagspressen lød det bl.a. sådan her: »Nu skal det være slut med hast og jag om morgenen i Hellerup, hvis far og mor og børn ikke lige er kommet op, så ungerne kan nå i skole klokken otte. Hellerup Skole indfører flekstid for eleverne, når de slår dørene op efter sommerferien.«³⁵ Men der lød også andre toner: »Politikere og eksperter er forbeholdne over for Hellerup Skoles forsøg med undervisning uden fag, klassetrin og ringeklokke. Ulla Tørnæs mener, at Hellerup Skoles projekt er en spændende måde at tænke nye tanker omkring undervisningens tilrettelæggelse. »Men eleverne skal lære de ting, vi har skitseret, at de skal lære i fagene på de forskellige klassetrin. Det skal enhver folkeskole leve op til – også Hellerup Skole.«³⁶

Hellerup Skole fremstår således som et aktuelt eksempel på en rummelig folkeskole. Signalværdien heraf er ikke til at tage fejl af. Rummelighed er således et af tidens pædagogisk hotte ord. Noget tyder på, at den nye venstreledede regering vist nok – om end måske noget tøvende – har overtaget slagordet fra den foregående.

For det meste bruges ordet rummelighed om de voksnes parathed til at inkludere elever med svage boglige forudsætninger i enhedsskolens fællesskab. Det ser dog ud, som om viljen til inklusion i denne tid er i aftagende. Således mener psykolog Jens Andersen, PPR i Århus, at det ikke er afklaret, hvem den stigende udskillelse af børn til specialmiljøer egentlig er til glæde for, og han rejser spørgsmålet: »Hvor specifikke vanskeligheder skal barnet have, før det bliver kategoriseret og udskilt?«³⁷ Han bakkes op af dr. pæd. Birgit Kirkebæk, der siger: »Samfundet sætter hele tiden grænser for, hvem det kan rumme, og hvem det ikke kan. Det er der ikke noget nyt i. Problemet er snarere, at den generelle opfattelse er, at den grænsedragning, vi har for øjeblikket, er objektiv. Der er en manglende bevidsthed om, at normalitetsbegrebet er noget, vi selv skaber.«

Denne forståelse af rummelighed sættes i relief af Niels Chr. Sauers kronik i Poli-

tiken 5.11. 2001 med titlen »Rummelighed og udstødning«. Han kritiserer her folkeskolens rummelighedsbegreb med hensyn til urolige elever for, at det »i praksis indebærer, at skolen fastholder et barn i en håbløs situation«. Og han konkluderer: »Folkeskolen er for alle, ja. Men alle eleverne kan ikke være i det samme rum alle sammen. Spørgsmålet er ikke, om der er en grænse for den almindelige klasses rummelighed, men alene hvor den skal gå, hvis rummeligheden skal være optimal. Vi må anstændigvis træffe et valg: Hvilke børn er det, der ikke hører hjemme her? Er det de relativt mange, der skal have fred og ro til at lære, eller er det de ganske få, der splitter det hele ad?«

Rummelighed i skolen var også temaet for chefredaktør Anne Knudsens leder i Weekendavisen 20.-26. september 2002. Hun går ind for regeringens forslag om øget holdundervisning og gør op med, hvad hun kalder »tvangskollektivismen i skolesystemet... hvor social baggrund og fortidens synder hænger ved den enkelte til tidernes ende, og hvor man på nåde og unåde er overgivet til det samme beskedne sæt voksne med de samme på én gang fastlagte vurderinger af ens person«.

Opgøret mellem faglighed og rummelighed giver sig i praksis bl.a. udslag i, at mange unge, på trods af regeringens ønske om, at flere unge skal gå direkte fra 9. klasse til en ungdomsuddannelse, vælger efterskolen som et alternativ til især 10. klasse. Rummelighed er således også det omdiskuterede overbegreb for de forskellige udlægninger af, at dette år har bragt fortsat vækst på efterskoleområdet: Efter sommerferien åbnede således 243 efterskoler – det største antal nogensinde – og med flere elever end nogensinde før. 63% af efterskoleeleverne bruger frivilligt et ekstra år, idet de tager 10. klasse på efterskolen. »Tallene alene tyder på, at flere tager 10. klasse, end det var hensigten med 10. klasse-loven, da den blev vedtaget«, siger Ulla Tørnæs. 10. klasse-loven skal justeres efteråret 2002, og derved håber ministeren at finde svaret på, hvorfor så mange vælger 10. klasse mod politikernes hensigt.«³⁸ Efterskolernes stigning på næsten 4000 elever skal yderligere ses i relation til, at antallet af elever på 8.-10. klassetrin i løbet af 1990'erne i alt er faldet med ca. 30.000.

På baggrund heraf kan man ikke undres over, at der fra skolernes side stadig efterlyses relevante løsningsstrategier til at skabe ro i undervisningssituationen. Dette fremgår eksempelvis af, at urolige børn og mobning stadig er aktuelle emner i de kursuskataloger, som amtscentre mv. udsender. Der er således fortsat et stort behov for øget bevidsthed blandt skolens voksne om pædagogiske metoder og midler til konfliktløsning. Samtidig er det et område, der kræver øget forskning i årsagerne til, at antallet af meget urolige børn i disse år tilsyneladende stiger støt.

Religion versus kristendom

Faget kristendom var blandt folkeskolens hedest diskuterede fag i den forløbne samling. Diskussionen kom bl.a. til udtryk gennem det af DF fremsatte lovforslag L 153 om ændring af lov om folkeskolen. (*Ophævelse af mulighed for fritagelse for kristendomsundskab*). Forslaget var en genfremsættelse af lovforslag nr. L 32 fra folketingsårets 1. samling, et forslag, der i sig selv var en uændret genfremsættelse

af L 178 fra folketingsåret 2000-01.³⁹ Heller ikke denne gang nåede forslaget længe end til 1. behandling, hvorefter det blev henvist til Uddannelsesudvalget.

Ved 1. behandlingen tilkendegav ministeren regeringens manglende støtte til forslaget med bl.a. disse ord: »Det må endvidere forudses, at det vil blive hævdet i den offentlige debat og måske i retssager, at en beslutning om ophævelse vil være i strid med den europæiske menneskerettighedskonvention. Det må også forventes, at en ophævelse af fritagelsesadgangen vil medføre en øget søgning til de frie grundskoler.«⁴⁰ Louise Frevert (DF) udtrykte skuffelse over den manglende tilslutning til forslaget, især hvad angik KF: »Jeg synes nu nok, at det mest forstemmende er at opleve Venstre og de Konservative her, for da forslaget var oppe sidste gang, stemte de Konservative for forslaget, og Venstre undlod at stemme.« Dette bragte Helle Sjelle (KF) på banen: »Vi mener blot, at diskussionen om den obligatoriske kristendomsundervisning hører hjemme under forhandlingerne om den fremtidige folkeskole, og der vil vi rejse spørgsmålet.«

Også på anden vis var der stor opmærksomhed om faget, idet man i og omkring København ønskede at skifte fagets navn kristendom ud med betegnelsen religion. Navneforvirringen blev i Morgenavisen Jyllands-Posten, 22.3. 2002, på lederplads kommenteret således: »I begyndelsen hed det kristendomskundskab, siden kom betegnelsen religion, og nu hedder det igen kristendom. I JP København udtalte Ulla Tørnæs forleden, at det efter hendes mening var muligt at »redegøre for fagets indhold uden at skifte navn«. Hvilket man selvfølgelig også kan. Det virker bare besynderligt at have en overskrift på et fag, som kun dækker en del af fagets indhold. Som at skrive dameskrå på dåsen med blandede bolsjer og alligevel gå ud fra, at alle som en selvfølge er klar over, at indholdet skam er mangeartet.«

Jakob Hougaard, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (S) begrundede ønsket om navneskifte således: »Vi mener, at »religion« er en fagbetegnelse, som både er mere tidssvarende og mere dækkende for det reelle indhold i faget, ligesom vi opfordrer Ulla Tørnæs til at ændre på fagets indhold, så det i højere grad forholder sig til den virkelighed, som vores børn møder i dagligdagen. Flere andre religioner har meldt deres ankomst, ligesom vores eget forhold til kristendommen er under forandring. Det er derfor, det er så vigtigt, at vi i folkeskolen har et bredt religionsfag, som kan ruste børnene til at forstå den multikulturelle virkelighed.«⁴¹ Da det viste sig, at hele otte af 64 Københavns folkeskoler havde omdøbt faget kristendoms-kundskab til religion, bad Undervisningsministeriet skoleborgmester Per Bregengaard (EH) om en redegørelse fra kommunen.

Debatten er fortsat hen over sommerferien, og undervisningsministeren har så sent som i september 2002 måttet indskærpe kommunerne, at de ikke uden videre har lov til at imødekomme ansøgninger fra forældre til skolebørn om fritagelse fra kristendomsundervisningen i folkeskolen.

Tilværelsesforståelse har til alle tider fået vandene til at skilles. Politiske partier og andre opinionsgrupper har i denne samling især fokuseret på, hvilken forklaring på livets opståen, som folkeskolen bør formidle. Skal det være skabelsesberetningen i

Biblen eller Darwins teorier? Holdningerne er trukket skarpt op, når det handler om, hvad vore børn og unge bør vide og ikke vide om menneskeslægtens oprindelse.

Ikke mere obligatorisk modersmålsundervisning

Forholdene omkring tosprogede, som var et af valgkampens centrale temaer, er i lovgivningsmæssig henseende fulgt op af L 142 om ændring af lov om folkeskolen og lov om friskoler og private grundskoler mv. (*Modersmålsundervisning og sprogsstimulering*).⁴² Med loven ophæves kommunernes pligt til at tilbyde modersmålsundervisning, dog således at aldersgrænsen for tilbud om sprogstimulering for førskolebørn nedsættes fra 4 til 3 år. Forslaget vakte hed debat, hvad der da også afspejlede sig i afstemningen ved 3. behandling, hvor lovforslaget blev vedtaget med 59 stemmer (V, DF og KF) mod oppositionens 47 (S, SF, RV, EL og KRF).

Gitte Lillelund Bech (V) indledte 1. behandlingen med at tilkendegive, at lovforslaget var en del af regeringens integrationspakke. Hun sagde bl.a., »at lovforslaget samtidig har været præsenteret i både regeringsgrundlaget og regeringens 100-dages-program, kan det ikke komme som en overraskelse for oppositionen, at vi har fremsat forslaget og står ved det«.⁴³

Ved den efterfølgende debat var der navnlig diskussion om, hvorvidt der forskningsmæssigt kunne dokumenteres en sammenhæng mellem modersmål og tilegnelse af dansk som andetsprog. Marianne Jøved (RV) citerede under debatten professor ved Danmarks Pædagogiske Universitet Anne Holmen således: »Forskningen har vist, at modersmålets betydning påvises ved læseindlæring, ved indskolingen, ved dansktilegnelsen, ved karaktergivning i skolens ældre klasser, ved skoleudbyttet generelt, ved omfattende uddannelsessociologiske undersøgelser af minoritetsbørns skolesucces. Og det er udenlandske og danske forskningsresultater.«⁴⁴ Marianne Jøved blev umiddelbart efter imødegået af Gitte Lillelund Bech (V), der henviste til en læseundersøgelse af forsker ved Danmarks Pædagogiske Universitet Jørgen Christian Nielsen, tidligere Danmarks Pædagogiske Institut. Dennes undersøgelsesresultater peger dog alene hen imod, at modersmålsundervisningen ikke skulle påvirke andetsprogsindlæringen i hverken positiv eller negativ retning. Under debatten rettede Carsten Hansen (S) søgelyset mod folkeskoleforliget: »Er det sådan, at man nu ændrer på måske 30 års måde at tænke forlig på her i det her Folketing? Er det ikke sådan, at Venstre nu bryder klokkeklart med folkeskoleforliget?«⁴⁵

Ved 2. behandlingen vendte Carsten Hansen (S) tilbage ikke alene til forligsbruddet, men også til kommunernes betrængte økonomiske position, idet han gjorde opmærksom på, at hans »egen hjemkommune, Odense, faktisk gerne ville have fastholdt modersmålsundervisningen, men de har det kæmpestore problem, at de skal finde 228 mio. kr. i besparelser på budgettet bl.a. for at leve op til regeringens hårde målsætninger på det økonomiske område.«⁴⁶ Men som undervisningsministeren på et senere tidspunkt under forhandlingerne konstaterede, bragte 2. behandlingen ikke ny viden på banen.

Resultatet blev, at kun relativt få kommuner formåede at fastholde modersmålsundervisningen, idet »204 ud af landets 271 kommuner har besluttet at sløjfe

tilbuddet om modersmålsundervisning til børn af indvandrere og flygtninge, efter at regeringen har fjernet statstilskuddet og kravet om, at modersmålsundervisningen er obligatorisk.«⁴⁷ Københavns Kommune var blandt dem, der bevarede modersmålsundervisningen. Kommunen »skal betale syv mio. kroner ekstra for, at 3500 tosprogede elever også i næste skoleår kan blive undervist i deres modersmål. Det er konsekvensen af en flertalsbeslutning på Københavns Rådhus om at fastholde modersmålsundervisningen i fuldt omfang næste skoleår, selv om statens andel af de i alt 13 mio. kroner til formålet bortfalder.«⁴⁸

Et farverigt indslag i den offentlige debat om afskaffelsen af modersmålsundervisningen bestod i, at den tyrkiske regering tilbød at sende sproglærere til Danmark. Integrationsminister Bertel Haarder sagde, at det var kommunernes afgørelse, om de ville tage mod tilbuddet, mens Jørgen Stampe, formand for pædagogisk udvalg i Danmarks Lærerforening, ikke troede på, at tyrkiske lærere ville være et gode for den danske folkeskole.⁴⁹

Diskussionen sluttede imidlertid ikke med lovens vedtagelse og udmøntning i kommunerne. Institut for pædagogisk antropologi ved Danmarks Pædagogiske Universitetet afholdt 9.-10. september 2002 en konference med de amerikanske forskere Virginia P. Collier og Wayne P. Thomas. Konferencen blev i dagspressen omtalt således: »Tosprogede børn, som får modersmålsundervisning gennem hele skolegangen, forlader skolen med en højere faglig kunnen end de børn, der ikke modtager undervisning på deres oprindelige sprog. Det er ikke kun deres sproglige evner, der forbedres. Færdighederne inden for alt fra matematik til geografi øges, hvis barnet bliver stimuleret på såvel første- som andetsproget. Sådan lyder konklusionerne i en omfattende amerikansk undersøgelse om tosprogethed. Forskningen dækker to mio. børn i perioden fra 1985 og frem til i dag. Årsagen er ifølge forskerne, at evnen til at lære skærpes betydeligt, når et barn behersker flere sprog.«⁵⁰

Måske er det alligevel ikke på forhånd givet, at spørgsmålet om, hvorvidt modersmålsundervisning skal være obligatorisk, har fundet sin definitive løsning?

De frie skoler – demokrati og tilsyn

Med baggrund i en række sager om svigtende kvalitet i undervisningen på nogle private skoler ønskede et flertal i Folketinget at styrke tilsynet med undervisningen i de frie grundskoler, ikke mindst de muslimske friskoler. Dette skete gennem L 163 om ændring af lov om *friskoler og private grundskoler mv. (Krav til skolen og styrkelse af tilsynet mv.)*.⁵¹ Med loven præciseres det, at de frie grundskoler skal forberede eleverne til at leve i et frit, demokratisk samfund, samtidig med at det offentlige tilsyn styrkes. Afstemningen om lovforslaget viste et solidt flertal med 92 stemmer for (V, S, KF, SF, RV og KRF) imod 13 (DF), mens Enhedslistens to repræsentanter hverken stemte for eller imod.

Lovforslaget var et led i integrationspakken og havde til formål at sikre, at også de frie grundskoler skulle omfattes af folkeskolelovens formålsparagraf. I fokus var navnlig formuleringen »at forberede eleverne til at leve i et samfund med frihed og folkestyre med respekt for menneskerettighederne«. Ved fremsættelsen blev det

styrkede tilsyn begrundet i, at søgelyset i den offentlige debat var rettet mod, at nogle af de frie grundskoler kunne siges at have et fundamentalistisk idégrundlag, ligesom der var rejst tvivl om, hvorvidt skolerne overholder forpligtelsen til at have dansk som undervisningssprog. Forslaget indeholdt – foruden en ministerbemyndigelse til at træffe beslutning om yderligere tilsyn med en skole – følgende former for tilsyn:

1. Skolens forældrekreds udøver tilsyn med skolens almindelige virksomhed, herunder med, at undervisningen står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen.
2. En forældrerepræsentant valgt for højst 4 år fører det faglige tilsyn med elevernes standpunkt i dansk, regning/matematik og engelsk eller anmoder kommunalbestyrelsen i skolekommunen om at varetage dette tilsyn (det eksterne tilsyn).

Desuden kræves det fremtidig, at lederen af en friskole skal beherske dansk i tale og skrift, og at fagrækken omfatter mere end tre fag.

Ikke uventet vakte lovforslaget stort postyr i friskolekredse, jf. denne indledning på en underskriftsindsamling efter initiativ af friskolerne på Mors og i Thy: »Vi – forældre, støttekredse og ansatte ved frie skoler i Danmark samt borgere, der tror på, at mennesker vokser med ansvar – har med væmmelse oplevet mange års salamimetode anvendt over for de frie skolars frihed.«⁵²

Under lovforslagets 1. behandling var der fra mange partiers side dyb bekymring for, at der med loven skulle ske en reduktion af forældres frie ret til at vælge en anden skoleform for deres børn end folkeskolen. Marianne Jelved udtrykte det således: »Det fremgår af lovforslaget, at det er regeringens opfattelse, »at også de frie grundskoler skal forberede eleverne til at leve i et samfund med frihed og folkestyre.« Ja, det har det altid været, og det er det stadig væk, for vi lever i et samfund med frihed og folkestyre, der netop sikrer den frihed, at forældre kan oprette deres egen skole. Det slås fast i grundloven, at der er undervisningspligt i Danmark og altså ikke skolepligt. Vi har skolefrihed. Den skolefrihed antastes af det lovforslag, vi behandler nu.« Og hun fortsatte sin kritik af de skærpede krav til fagkredsen således: »Og det vil sige, at den frie skole nu skal indrette en timeplan, som kommer til at ligne folkeskolens. Det beder jeg meget, meget stærkt Venstre om at overveje.« Hvad skærpselsen bestod i, uddybede hun således: » Det Radikale Venstre er enig i at se på tilsynet, også et skærpet tilsyn. Men man laver tjeklister og standardformulerede tilsynsskemaer, som det fremgår af bemærkningerne, og flere fag, hvor der skal offentliggøres standpunktsbedømmelse af eleverne hvert år. Hvorfor skal historie- og samfundsfagene og de naturvidenskabelige fag være med i det tjek? Hvad har det at gøre med et skærpet tilsyn?«⁵³

I den efterfølgende udvalgsbehandling blev en række krav, bl.a. til fagrækken, hvor det oprindelige forslag indeholdt krav om tilsyn med ni fag, modificeret, således at Carsten Hansen (S) ved 2. behandlingen betegnede lovforslaget som »udvandet«.⁵⁴ Dette bragte på ny Marianne Jelved på banen med følgende replik: »Hr. Carsten Hansens indlæg får mig til at komme med en indrømmelse, nemlig at der

formentlig er flere, der kan se, at det ikke altid har været lige nemt i regeringssamarbejdet mellem Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet.«⁵⁵ Men begge partier var at finde blandt jastemmerne ved lovens vedtagelse.

Tilsynet med de frie skoler blev kun skærpet i beskeden grad ved denne lovændring. Denne skoleform må således siges stadig at indtage en relativt beskyttet stilling i dansk uddannelseslovgivning. Den lille stramning, som loven resulterede i, kan i et vist omfang formentlig tilskrives vækstraten i muslimske friskoler. Det må forventes, at udviklingen på dette punkt vil blive fulgt med fortsat politisk opmærksomhed.

Gymnasiet – elite- eller masseuddannelse?

Gymnasiet har stadig højstatus hos mange unge, hvad der skaber øget pres også på de fysiske rammer. Således var der vedholdende presseforlydender om, at Frederiksborg Amt ville »hæve klassekvotienten i gymnasiet fra 28 til 30. Tusindvis af elever landet over ventes i dag at protestere mod besparelser.«⁵⁶ Noget tilsvarende fandt sted i Sønderjyllands Amt, hvor »eleverne blokerede, og lærerne strejkede, da amtet offentliggjorde sine spareplaner med over 30 elever i klasserne.«⁵⁷ I førstnævnte tilfælde blev forslaget om forhøjet elevtal dog taget af bordet igen. Modsat er det besluttet i Sønderjyllands Amt at planlægge med 31 i klasserne i skoleåret 2003/04. Samtidig lover man så, at provenuet for besparelsen placeres i en såkaldt omstillingspulje, hvorfra skolerne i amtet så kan søge penge til fx ombygninger.⁵⁸ Det forlyder, at lokalområdets begejstring kan være på et meget lille sted.

Offentlighedens fokus blev i dette skoleår i stigende grad rettet mod den øgede tendens til dannelse af indvandregymnasier.⁵⁹ Således var 77,4% af 1. g'erne på Vestre Borgerdyd i efteråret 2001 tosprogede, en markant stigning over kort tid, idet der i skolens 3.g'er var halvt indvanderelever og halvt danske. Der kan samtidig konstateres en stigning i antallet af ortodokse elever, og der er med rektors ord »flere, der arbejder på at omvende de andre«. Også på Metropolitanskolen er tendensen tydelig, selv om der her kun er tale om, at ca. halvdelen af eleverne har indvandrerbaggrund.⁶⁰ Det er samtidig blevet dokumenteret, at tosprogede elever klarer sig dårligere end gennemsnittet i mundtligt og skriftligt dansk, og at denne elevgruppes gennemførelsesprocent (73%) er noget svagere end de danske elevers (84%).⁶¹

Året bragte både ros og ris til gymnasiet: På den negative side var der fra Evalueringsinstituttet kritik af fysikundervisningen;⁶² kritikken blev dog imødegået fra visse sider, som betegnede evalueringsrapportens konklusionsdel som »stærkt forenklet«. Fra universitetsside gav man imidlertid tilslutning til kritikken ved at sætte spørgsmålstegn ved studentereksamens egnethed som grundlag for videregående studier. I en kronik sagde Karsten Albæk, lektor ved Økonomisk Institut, Københavns Universitet således: »Fysik, tysk og latin er nyttige redskabsfag. Men i gymnasiet fravælger mange elever de »svære« fag – de trækker gennemsnittet ned. Men en mangel på kvalifikationer blandt eleverne er måske ikke så meget et resultat af, at flere går i gymnasiet, som af måden, det er indrettet på. De nuværende optagelses-

kriterier til de videregående uddannelser giver i »valggymnasiet« en tilskyndelse til at vælge fag, som giver et højt karaktergennemsnit.⁶⁴

På den positive side tæller en komparativ IEA-undersøgelse af unges politiske dannelse, dvs. deres holdninger til og viden om demokratiske processer, institutioner og værdier. Undersøgelsen, hvori deltog 14 lande, er anden halvdel af et forskningsprojekt, der sidste år omfattede elever i folkeskolens 8-9. klasse. Her viste resultaterne ligeledes, at de danske elevers demokratiske viden var meget tilfredsstillende. Mens eleverne i 9. klasse opnåede en score på 108, mod en gennemsnitlig international score på 100, opnåede de danske gymnasie- og hf-elever en score på 132, mod en gennemsnitlig international score på 119. Undervisningsministeren kommenterede resultatet således: »Resultatet af undersøgelsen er overordentligt tilfredsstillende. Det viser, at danske gymnasieelever opnår et meget højt vidensniveau om politik og demokrati.⁶⁵

Ved skoleårets start karakteriserede gymnasielærer lektor Inge Heise i et interview situationen i dagens gymnasium med bl.a. disse ord: »Slapheden breder sig på begge sider af katederet i gymnasiet. Alt for mange elever gider ikke lære noget, og lærerne tør ikke stille krav til dem.« Hun foreslog på baggrund heraf, at begge grupper udelukkes. Elevernes holdning til gymnasiets undervisning beskrev hun bl.a. således: »Læring sker altså ikke intravenøst. Man skal selv gøre en aktiv indsats, men det er desværre utroligt umoderne i en tid, hvor man helst skal tage afsæt i egne behov.« Og hun sluttede af med følgende fremtidsbetragtninger: »Men det værste er spildet. At vi – både lærere og elever – der gerne vil noget seriøst med gymnasiet spilder vores tid på de unge, der spilder deres egen tid. År ud og år ind. Det er uacceptabelt. Det må ophøre.«

Inge Heises ord underbygges af en undersøgelse af fravær blandt gymnasieelever udført af to lektorer ved Helsingør Gymnasium.⁶⁶ Undersøgelsen omfatter 12 gymnasier rundt om i landet og udviser en stigning i den gennemsnitlige fraværsp procent over de sidste to år fra 7,6% til 8,8%. Andelen af elever med et fravær på mere end 10% var i 1999 26,2% og i 2001 31,2%. Som afhjælpning peges på, at man bør fjerne den faste øvre forsømmelsesgrænse på 10% og samtidig indføre den regel, at eleverne som på alle andre arbejdspladser skal melde afbud, når de er syge.

Problemstillingen elite- eller massegymnasium opleves således som relevant af mange. Endnu et vidnesbyrd herom er lederen i Gymnasieskolen nr. 15, 16.8. 2001, hvor man stiller spørgsmålet, »hvorfor uddannelsessystemet, herunder gymnasiet, på mange mennesker virker som en maskine, der kører efter en standard, som hæfter de svage af og ikke tilfredsstiller de stærke.« Man besvarer selv spørgsmålet med, »at undervisningen skal spænde bredt. Gymnasiet er ikke for alle, men de elever, som har motivationen til at søge ind i gymnasiet, skal også have en ballast med, de kan have glæde af senere, og det er jo oplagt, at stærke og svage elever ikke skal behandles på samme måde.«

I denne sammenhæng bør der måske erindres om, at erfaringsmæssigt er der i praksis ganske ofte en sammenhæng mellem elevtallet pr. klasse, inddragelse af differentierede undervisningsmetoder og den økonomi, der stilles til rådighed for undervisningens indhold og rammer – det gælder også på gymnasieniveau.

Social- og sundhedsuddannelserne

Disse uddannelser var i året, der gik, karakteriseret af svigtende tilgang. Som en af begrundelserne blev det nævnt, at uddannelserne, der blev oprettet i 1991 og reformeret med virkning fra 1.1. 2002, er blevet for bogligt krævende til den meget heterogene målgruppe, bl.a. fordi engelsk ved reformen blev indført som obligatorisk grundfag. Ændringer skulle dels rette op på den svigtende tilgang, dels tage højde for den opgaveglidning, der i disse år finder sted på social- og sundhedsområdets arbejdspladser. De ændrede forhold skulle således både styrke rekrutteringen til uddannelserne og tilfredsstille de øgede kvalifikationskrav – noget af et dilemma!

I første omgang er den ønskede stigning i antallet af ansøgere udeblevet. For at løse op på denne situation åbnede undervisningsministeren i sommeren 2002 for dispensation fra den obligatoriske engelskundervisning for elever, der ikke har fået undervisning i engelsk tidligere i deres skolegang. Der er tale om en forsøgsordning, der løber indtil udgangen af 2003.

I Undervisningsministeriets pressemeddelelse af 3.7. 2002 siges, at dispensationsmuligheden skal modvirke, »at kravet om obligatorisk engelskundervisning bliver en barriere for potentielle elever, der ikke tidligere er blevet undervist i engelsk. Det kan for eksempel være sent tilkomne flygtninge eller indvandrere, der ikke har fået engelskundervisning i deres hjemland.

Skolerne kan give dispensation på to måder: Enten kan en elev følge undervisningen i engelsk, men fritages for standpunktsvurdering i faget, eller også kan han eller hun fritages helt fra undervisningen i engelsk og i stedet få ekstraundervisning i dansk i det pågældende antal timer. For at få dispensation skal eleverne kunne dokumentere, at de ikke tidligere i deres uddannelsesforløb har modtaget undervisning i engelsk, eller at der kun er modtaget en så sporadisk undervisning, at sprogfærdigheden må betragtes som helt mangelfuld.

Dispensationsadgangen kan således utilsigtet komme til at så tvivl om, hvorvidt sosu-uddannelserne er stærke nok til at imødekomme kravene om et kvalitetsløft, i og med at antallet af studerende er stagneret. Måske er der behov for anderledes løsninger på personalemangelen på dette vigtige samfundsområde?

Erhvervsuddannelser

Erhvervsuddannelsernes økonomiske situation har i det forløbne år jævnlige været omtalt i dagspressen og ikke for det gode. I dagspressen blev kritikken rettet mod regeringen og bl.a. udtrykt således på lederplads: »Anders Fogh vandt valget, men erhvervsskolerne blev stik mod alle løfter ikke prioriteret. De blev tværtimod nedprioriteret. Om Foghs partifælle i Undervisningsministeriet har sat sine ben på en erhvervsskole for nyligt, skal vi lade være usagt. Men hendes reaktioner på elevernes aktioner er mildt sagt verdensfjern. I en pressemeddelelse bliver besparelserne til »budgetteknisk regulering«, som ikke er hendes ansvar: Nej, det er den tidligere regering, som har pålagt uddannelserne denne regulering. Det kan man kalde bortforklaring, som kun vil bære ved til elevernes frustration. Det, ministeren kalder »bud-

getteknisk frustration«, betyder på skolerne flere timer uden lærere. Og at skelne mellem den tidligere regerings besparelser og egne besparelser er ansvarsflugt.«⁶⁷

Til gengæld er det blevet lettere at søge job og uddannelse i udlandet gennem udarbejdelsen af fremmedsprogede tillæg til uddannelsesbeviser og svendebreve inden for de grundlæggende erhvervsrettede uddannelser. Et Certificate Supplement, der kort beskriver den enkelte uddannelses opbygning og kvalifikationer, kan være nyttigt både for virksomheder i udlandet, som ansætter personer med en dansk erhvervsrettet uddannelse, og for danske skoler, der indgår i internationalt samarbejde. Certifikatet er et led i arbejdet med sammenligning, meritoverførsel og anerkendelse af uddannelser på internationalt plan. Uddannelsesbeskrivelserne, der er udarbejdet i et samarbejde mellem ministeriet, arbejdsmarkedets parter og skoler og i overensstemmelse med et internationalt design for Certificate Supplements, findes på dansk, engelsk, tysk og fransk. Danmark er det første EU-land, som har offentliggjort beskrivelser af alle uddannelserne.

En tanke værd, at vejen til international merit betrædes, i takt med at omfanget af lærerløse timer på dette uddannelsesniveau er i fortsat tiltagen?

Læreruddannelsen – mangel og merit

Ikke kun erhvervsskolernes, men også seminariernes undervisning har i dette år været under stærkt økonomisk pres: »Mange lærerseminarier befinder sig i en økonomisk krise, som betyder, at de må skære ned på antallet af undervisningstimer. Det indleder en ond spiral, der truer med at gøre en kritisk situation endnu værre.«⁶⁸

Den lærermangel i folkeskolen, der længe har været annonceret, og som nu begynder at blive mærkbar i forskellige dele af landet, har også i dette år været godt presstof. Det hedder således i Morgenavisen Jyllands-Posten, 8.8. 2002, at Undervisningsministeriet skønner, at der på landsplan i det nye skoleår mangler omkring 1850 seminarieuddannede lærere. Lærermangelen er ikke jævnt fordelt i landet, og for at tiltrække nyuddannede lærere har bl.a. Thisted Kommune i år besluttet at ansætte nye lærere pr. 1.7. i stedet for som ellers pr. 1.8.⁶⁹

Samtidig er lærermanglen blevet koblet sammen med frafaldet blandt studerende på seminarierne og nyuddannede lærere i det første halve år efter deres møde med praksis. Forholdet kommenteres således i dagspressen: »En undersøgelse fra Danmarks Pædagogiske Universitet viser, at hver fjerde lærer vil ud af faget. De skræmmes væk fra skolerne af manglende opbakning fra de erfarne kolleger.«⁷⁰

Udviklingen understreges yderligere af, at kun 1851 ud af 4346 lærerstuderende, dvs. ca. 42%, af den første årgang lærerstuderende efter den nye læreruddannelseslov er blevet færdig på de normerede fire år. Udviklingen forklares bl.a. med, at den nye læreruddannelse med fire linjefag i stedet for to er blevet fagligt tungere, uden at der er givet mere tid til den.⁷¹

På det politiske niveau har situationen fremkaldt en nødlæreruddannelse eller – med bekendtgørelsens ord – en meritlæreruddannelse. Varigheden afhænger af den en-

keltes uddannelsesmæssige baggrund, men der er typisk tale om toårige forløb. Da den ordinære læreruddannelse er fireårig, døbt folkeviddet hurtigt den nye type lærere »minutbrød«.

Meritlærerbekendtgørelsen blev sendt til høring 22.3. 2002 og i pressemeddelelsen herom bl.a. beskrevet således: »Uddannelsen henvender sig til personer med forudgående faglige eller pædagogiske kvalifikationer, der ønsker at undervise i folkeskolen. Udkastet til bekendtgørelse om meritlæreruddannelsen er ikke tænkt som en erstatning for den ordinære læreruddannelse, men derimod et supplement. Den åbner mulighed for, at andre faggrupper med passende efteruddannelse kan undervise i folkeskolen. Derudover skal meritlæreruddannelsen også ses som et modtræk til de kommende års lærermangel i folkeskolen. Optagelseskrav kan bl.a. være en kandidat- eller bacheloruddannelse i et eller to af folkeskolens fag eller en uddannelse som pædagog eller ernærings- og husholdningsøkonom/professionsbachelor i ernæring og sundhed. Den enkelte uddannelsesinstitution kan dispensere for disse krav og optage ansøgere, som

- Er mindst 30 år
- Vurderes at være studieegnet
- Har færdigheder og kundskaber i dansk, et fremmedsprog og matematik eller samfunds-fag svarende til mindst hf-fællesfagniveau
- Har forudgående erhvervsuddannelse eller anden uddannelse på det niveau
- Har mindst to års erhvervs-erfaring, herunder eventuelt undervisnings-erfaring eller erfaring fra arbejde med børn og unge

Forligspartierne bag læreruddannelsesloven sluttede op om forslaget 8.5. 2002, og de første studerende er optaget august 2002. Uddannelsen udbydes som enten heltids- eller deltidsundervisning under åben uddannelse med tilhørende deltagerbetaling, eventuelt kombineret med ansættelse på en skole. Afhængig af ansøgerens baggrund kommer den til at indeholde et eller flere af fagene i den traditionelle læreruddannelse, fx almen didaktik, psykologi, pædagogik eller linjefag som dansk, engelsk, historie, matematik og idræt.

Spændende bliver det at følge, hvordan de nye meritlærere vil påvirke skolens hverdag i de kommende år. Nogle vil formentlig umiddelbart kunne øge folkeskolens faglighed. Men med den kommende tids lærermangel in mente, og med de ovenfor gengivne dispensationsmuligheder må gruppen af meritlærere samtidig forventes at udgøre en broget buket. Og hvad sker der den dag, der ikke længere er lærermangel? Med 1980'ernes lærersituation i tankerne, hvor den første af folkeskolens lærergrupper, der blev afskediget, var faglærerne, og hvor den næste var de nyuddannede (efter SIFU-princippet), er spørgsmålet vist desværre ikke helt irrelevant.

CVU'ernes frihed

Sommeren 2000 bragte vedtagelsen af den nye efteruddannelsesstruktur ved etablering af Centre for Videregående Uddannelse, og der er siden da efterhånden etable-

ret 22 centre.⁷² Tilblivelseshistorien er bl.a. beskrevet i artiklen »Skolen i årets løb« i *Uddannelseshistorie 2000*, s. 124-128. Under 2. behandlingen dengang lovede Hanne Severinsen (V), »at institutioner, der foretrak netværksmodeller og ikke ønskede fusion ved udløbet af femårsfristen, med partiet Venstre ved magten ville kunne påregne en lovændring, så en uændret fortsættelse ville være mulig.«⁷³

Dette løfte er indfriet med L 178 om ændring af lov om *Centre for Videregående Uddannelse og andre selvejende institutioner for videregående uddannelser mv. samt ophævelse af lov om Danmarks Forvaltningshøjskole og lov om Skovskolen. (Betinget godkendte CVU'er mv.)*.⁷⁴, der tilgodeser, at betingede CVU'ers femårs tidsbegrænsning forlænges med yderligere seks år, og som overlader det til institutionerne selv at fastsætte deres styrelsesstruktur. Samtidig omfattes også Danmarks Forvaltningshøjskole og Skovskolen, der netop er overflyttet til Undervisningsministeriet og blevet selvejende institutioner, af loven, som fandt et bredt flertal med 94 stemmer (V, S, DF, KF og RV) mod 11 (SF og EL), mens 2 (KRF) undlod at stemme.

Ved lovforslagets 1. behandling var der forsonlige toner fra Frank Jensen (S), der betegnede dannelsen af CVU'er som en »virkelig succes« som har »skabt et uddannelsespolitisk og regionalpolitisk perspektiv i at sikre, at der er et udbud af mellem-lange uddannelser ud over det ganske land.« Han tilsagde samtidig Socialdemokratiets positive holdning til at udstrække perioden for betinget godkendelse, men »ale-ne under den forudsætning, at ministeren lover os, at der så er skabt politisk ro om den udvikling, der er i gang«.⁷⁵ Morten Homann (SF) betegnede ligeledes dannelsen af CVU'er som en succes, men kunne alligevel ikke tilslutte sig lovforslaget, fordi SF var uenig i, at loven gav mere frihed. Han begrundede sin holdning således: »Så jeg synes, at det illustrerer en meget god diskussion om, hvordan man betragter frihed. Det her forslag vil ganske vist give mere frihed, men det er frihed for institutioner. Det, der er vigtigt for SF, er frihed for mennesker. Det er frihed for de studerende, som skal have en uddannelse i denne her sammenhæng, og den frihed vil blive svækket af det her, for man vil kunne blive kastebold i en op til 11-årig periode imellem de her forskellige institutioner. Det synes vi i SF er en rigtig dårlig idé.«⁷⁶

CVU'erne har i vidt omfang brugt tiden indtil nu til at finde deres identitet. Fra adskillige CVU'er er der i foråret 2002 udsendt institutionsbeskrivelser, ligesom man har fastsat en profil for sit uddannelsesstilbud. Hvad der indtil nu savnes dokumentation for, er at omstruktureringen i praksis kan fremvise øget effektivitet og kvalitet på efter- og videreuddannelsesområdet.

Universiteternes struktur og forskningsfrihed

Ved dannelsen af den nye regering holdt universiteterne atter en gang flyttedag, denne gang fra Undervisningsministeriet til det nydannede Ministerium for Videnskab, Teknologi og Udvikling. Flyttedagen blev i dagbladet Politikens leder af 3.12. 2001 bl.a. karakteriseret således: »Den aktuelle flytning er så meget mere uheldig, fordi universiteterne nu fjernes fra administrationen af den øvrige uddannelsessektor. Dermed bliver det vanskeligere at skabe sammenhæng i uddannelsespolitikken.« Og man pegede dernæst på de store opgaver, der ligger og venter med henblik på bl.a. meritoverførsel og begrænsning af frafald.

For de lange videregående uddannelser var debatemetnet sommeren 2002 formelle og uformelle optagelsesformer ved universiteterne. I dagspressen fandt debatten bl.a. følgende udtryk: « En sag om studerendes retssikkerhed ved optagelse på de videregående uddannelser rejstes nu politisk. Baggrunden er, at individuelle samtaler og andre alternative optagelsesformer er i kraftig vækst på uddannelsesstederne. Folketingsmedlem Morten Homann, der er uddannelsesordfører for SF, vil rejse sagen over for undervisningsminister Ulla Tørnæs.⁷⁷

Dagbladet Information kommenterede sagen 30.7. 2002 på lederplads således: »Det viser sig, at der snart er overvægt af kvindelige studerende på medicinstudiet og jura. Det er der råd for på Syddansk Universitet, hvor man som forsøg har indført personlige samtaler som grundlag for 50 procent af optaget..... Man taler om Rip, Rap & Rup-effekten. I bedømmelses- og ansættelsesudvalg sidder ofte et flertal af mænd, og de synes alt for tit, at en mandlig ansøger ser dygtigere ud end en kvindelig, når de i øvrigt har lige kvalifikationer. Rip, Rap & Rup udelukker ikke bare kvinder. De finder på gode grunde til at afvise og udelukke alle mulige, der ikke passer ind i billedet.«

Rip, Rap & Rup-effekten gælder i øvrigt ikke kun optaget af studerende, men også gruppen af undervisere på universiteterne. En undersøgelse foretaget af Undervisningsministeriet viser, at kun hver femte fastansatte underviser (21%) på de lange videregående uddannelser er kvinder.⁷⁸ Det tal er næsten uændret siden 1970. Karen Sjørup, direktør for Videnscenter for Ligestilling betegner de kvindelige timelærere som »daglejere«. I de fastansattes rækker er det ikke stort anderledes. Her ses, at kvindeandelen fra 1970 til 2001 kun er steget fra 18% til 22%.

For den kommende folketingssamling forberedes en ny struktur for universiteterne: »En egen pengetank, et nyt taxametersystem, færre regler for uddannelser og mindre detaljerede udviklingskontrakter skal give universiteterne større indflydelse, hedder det i regeringens oplæg til en ny universitetsreform, der også omfatter eksterne bestyrelser. Rektorerne er overvejende tilfredse«.⁷⁹

Til gengæld er en del universitetsansatte bekymrede for deres forskningsfrihed. Problemstillingen kommenteres af Weekendavisen 14. – 20.6. 2002 således: »Et moderne universitet skal styres dygtigt og effektivt. Og forskning er kun troværdig, hvis den foregår i frihed. Det er denne modsætning, man skal håndtere. Løsningen består i at etablere rammer, der regulerer modsætningen. Den kan ikke afskaffes, og man kan ikke lyve sig fra den.«

Deltagerbetaling i voksenundervisningen

Også i dette år var daghøjskolerne omdiskuteret. Blandt 2. samlings første initiativer var bl.a. L19 Forslag til lov om ændring af lov om daghøjskoler mv. (Skolemiljø, tilskudsbetingelser, indtægtsdækket virksomhed mv.).⁸⁰ L 19, der var fremsat af RV, S og SF, indebar en lempelse af kravene til daghøjskolernes tilbudsmuligheder, fx med hensyn til skolemiljø, kursuslængde og muligheder for samlæsning. Baggrunden for lovforslaget var et ønske om, at flere personer kunne forblive eller komme i beskæftigelse ved at give daghøjskolerne mulighed for konkret tilrettelagte aktiveringstilbud.

Men at dette ikke var regeringens hensigt blev krystalklart med L 79 om ændring af lov om støtte til folkeoplysende voksenundervisning, frivilligt folkeoplysende for-
eningsarbejde og Folkeuniversitetet (folkeoplysningsloven) og ophævelse af lov om
daghøjskoler mv. og lov om den fri ungdomsuddannelse samt ændring af lov om re-
fusion af udgifter til uddannelse i forbindelse med aktivering m.m. samt ændring af
forskellige love. (Reform for daghøjskolerne, ændrede tilskudsregler for folkeoplys-
ning, betaling for aktiverede i uddannelse, afvikling af den fri ungdomsuddannelse
mv.).⁸¹

Loven indeholder bl.a. en reform på daghøjskoleområdet, som herefter ikke mere har sin egen lov, men er en del af folkeoplysningsloven – tankevækkende nok, idet daghøjskolen i sin første begyndelse var en del af ungdomsskoleloven. Loven omfatter også nye tilskudsregler for den folkeoplysende voksenundervisning, mens 5%-udviklingspuljen ophæves. Det samme gælder den fri ungdomsuddannelse. Desuden omlægges refusioner for aktiverede i uddannelse til direkte betaling fra den aktiverende myndighed til den pågældende uddannelsesinstitution.

Lovforslaget blev modtaget med en yderst kølig kommentar af Udviklingscentret for folkeoplysning og voksenundervisning, der konstaterede, at »lovforslaget mere end halverer det kommunale tilskud til folkeoplysende voksenundervisning – og be-
myndiger kommunerne til at være smagsdommere over, hvilken undervisning der er god og derfor skal have stort tilskud«.⁸²

Ved præsentationen af lovkomplekset annoncerede Gitte Lillelund Bech (V), »at der med ændring af tilskudsmodellen er behov for at se på den øvrige fritidsunder-
visning, VUC og eud-enkeltfag inden den 1. januar 2003«.⁸³ Debatten ved lovforsla-
gets 1. behandling var forudsigeligt nok hed og tonen skarp. Således mente Pernille Rosenkrantz-Theil (EL), »at man går ind og slakter tre fjerdedele af daghøjskoler-
ne«, og at »det er en række minoriteter, der rammes...Det er primært de handicap-
pede, de tosprogede, de arbejdsløse og de unge, der aldrig kom i gang med en ud-
dannelse«.⁸⁴ Også Thomas Adelskov (S) havde kritiske bemærkninger til forslaget og advarede mod en stramning så kort tid efter, at folkeoplysningsloven sidst var blevet strammet med virkning fra 1. januar 2001: »Spørger man rundt omkring i af-
tenskolerne, hvad konsekvenserne af regeringens forslag vil være, ja, så får man sva-
ret, at det vil betyde dobbelt eller mere end dobbelt op for brugerbetalingen«.⁸⁵

De efterfølgende forhandlinger i Uddannelsesudvalget bragte lempelser for pensi-
onister og handicappede, men ikke nok til at stemme oppositionen mildere. Således betegnede Bodil Kornbek (KRF) under 3. behandlingen forslaget som »en trist sag«, og hun tilføjede: »Folkeuniversiteter, som jo har betydet et løft for enkelte borgere, og som også har været kompetenceudviklende, begrænses også. Der bliver tale om lukning.«⁸⁶ For lovforslaget stemte 61 (V, DF og KF), imod 49 (S, SF, RV, EL og KRF).

Brugerbetalingen var også et led i L 78 om ændring af lov om bestyrelse for Ar-
bejdsmarkedets Uddannelsesfinansiering og om efteruddannelsesudvalg, lov om ar-
bejdsmarkedetsuddannelser, lov om åben uddannelse (erhvervsrettet voksenuddannel-
se) mv., lov om godtgørelse ved deltagelse i erhvervsrettet voksen- og efteruddannel-

se og lov om en arbejdsmarkedsfond. (Omlægning af den finansieringsmæssige styring af den erhvervsrettede voksen- og efteruddannelse).⁸⁷ Loven omhandlede primært indførelse af deltagerbetaling til undervisning på uddannelser, der tidligere havde været fritaget herfor – de såkaldte ramme-1-uddannelser – på linje med ramme-2-uddannelser, hvor der allerede findes deltagerbetaling. Lovforslaget, der som ved flere tidligere lejligheder delte Folketinget i to blokke, blev vedtaget med 60 stemmer (V, DF, KF og KRF) mod 48 (S, SF, RV og EL).

Ved 1. behandlingen udtrykte Anne-Marie Meldgaard (S) sit partis modstand på bl.a. følgende måde: »Af fremsættelsen af L 78 fremgår det, at der er én og kun én ting, som gør lovændringen nødvendig, nemlig regeringens unuancerede skattestop. Regeringen har svoret over for vennerne i Dansk Arbejdsgiverforening, at erhvervslivet ikke skal yde så meget som én krone til fremtidens arbejdsmarkedspolitik, men med L 78 står det klart, at det samme ikke er gældende for lønmodtagerne.... Deltagerbetaling er efter vores mening aldeles udelukket som et styreredskab for dem, der i dag tilhører ramme 1, rammesammenlægning eller ej.... Vi taler om mennesker, der aldrig tidligere har gjort indhug i uddannelseskassen.«⁸⁸

Da dønningerne efter lovens vedtagelse havde lagt sig lidt, viste det sig, at kun ca. en tredjedel af voksen- og efteruddannelserne på AMU-centre og erhvervsskoler fik indført brugerbetaling efter sommerferien. Vedvarende modstand fik til sidst overbevist Ulla Tørnæs: »Jeg har noteret mig, at arbejdsmarkedets parter ikke har været begejstrede for udsigten til deltagerbetaling. Derfor har jeg besluttet kun at lægge deltagerbetaling på en begrænset del af kurserne.«⁸⁹

Krav om deltagerbetaling rammer ikke alene AMU-uddannelserne, men også VUC-kurserne. Ved skoleårets start september 2002 vurderede Gorm Leschly, formand for Gymnasieskolernes Lærerforening, situationen således: »Samlet set vil finanslovsforslaget kombineret med amternes varslede besparelser på VUC kunne få den konsekvens, at mindst halvdelen af de kortuddannede opgiver at efteruddanne sig. VUC vil som uddannelse være nærmest smadret. Har samfundet råd til det i en situation, hvor der allerede på mange områder er mangel på kvalificeret arbejdskraft, og hvor mange voksne har brug for den almene voksenuddannelse for at komme videre?«⁹⁰

Der blev også tale om egentlige protestaktioner, idet de 20.000 kursister på voksenuddannelsescentre (VUC) rundt omkring i landet blokerede undervisningen »i protest mod de besparelser, der er et resultat af regeringens økonomiske aftale med amterne, og som bl. a. ventes at medføre voldsomme stigninger i brugerbetalingerne.«⁹¹

Brugerbetalingen stod også centralt i debatten om L 179 om *institutioner for erhvervsrettet uddannelse*.⁹² Loven har til formål at styrke den erhvervsrettede grund-, efter- og videreuddannelse, der hidtil er udbudt af AMU-centre og erhvervsskoler, og erstatter lov om erhvervsskoler og lov om arbejdsmarkedsuddannelsescentre. Elementer i loven er en faglig og økonomisk omstrukturering af de regionale uddannelsesinstitutioner.

1. behandlingen afspejlede overvejende tilslutning til strukturforenklingen, men pegede også på vanskeligheder, jf. bl.a. følgende bemærkninger fra den socialdemo-

kratiske ordfører Anne-Marie Meldgaard om, at det, at uddannelserne skal have et samlet styringsgrundlag, bør tilgodeses, »at den enkelte uddannelsessøgende får flere muligheder for at kombinere og udbygge sin uddannelse, og den del er vi meget positive over for. Men når et fælles styringsgrundlag skal bestemme udbuddet af erhvervsrettede grund-, efter- eller videreuddannelser, er vi bange for, at harmoniseringsplanerne går forud for det hensigtsmæssige.... Helt konkret frygter vi, at regeringen vil nedprioritere de praktiske erhvervsuddannelser til fordel for de merkantile og vil slække på udbuddet af efteruddannelser til fordel for grund- og videreuddannelser. Den tankegang har vi allerede set demonstreret i lovforslag nr. L 78, hvor der blev indført brugerbetaling på AMU-efteruddannelse, der tidligere var gratis.«⁹³

Enhedslistens modstand mod forslaget fremgik klart af Pernille Rosenkrantz-Theils bemærkninger under 2. behandlingen: » Det her forslag handler grundlæggende om med vold og magt at sammenlægge AMU-centrene og de tekniske skoler.... Faktisk mener regeringen åbenbart, at det her lovforslag kan medvirke til at spare 1 mia. kr. på erhvervsskolerne, i hvert fald ifølge Børsen den 13. maj.« Hun erindrede derefter om finanslovens besparelser på godt 55 mio. kr., og sagde derpå: »Ved den her tvangsmæssige fusion er der stor sandsynlighed for, at AMU-centrenes kultur og pædagogik bliver slugt af de større tekniske skoler, ikke nødvendigvis af ond vilje, men simpelt hen som konsekvens i løbet af nogle få år. Og det vil betyde, at man smadrer det voksenpædagogiske miljø, der eksisterer i dag, og som det har taget år at udvikle.«⁹⁴ Lovforslaget vedtaget med 93 stemmer (V, S, DF, KF, RV og KRF) mod 11 (SF og EL).

Praksis fulgte snart op på diskussionerne: 22.5. 2002 blev AOF Hovedstaden erklæret konkurs.⁹⁵ Konkursen, der sætter punktum for en 77-årig funktionsperiode, skyldtes bl.a., at søsterorganisationen AOF Dagshøjskolen gik konkurs i januar 2002, hvor oplysningsforbundet arvede gældsbyrden. Nogle aktiviteter videreføres dog, herunder sprogskolen for indvandrere.

Andre lovændringer mv.

Andre lovændringer, beslutningsforslag og forespørgselsdebatter mv.

1. samling:

Ingen af de af ministeren eller af medlemmerne fremsatte forslag blev vedtaget.

L 57 om ændring af lov om *befordringsrabat til studerende ved videregående uddannelser*. (*Rabat efter ansøgning, elektronisk kommunikation med digital signatur m.m.*).

Fremsættelse af lovforslag 24.10. 2001

L 32 om forslag til lov om ændring af lov om *folkeskolen*. (*Ophævelse af mulighed for fritagelse for kristendomsundskab*). Lovforslaget var en uændret genfremsættelse af lovforslag nr. L 178 fra folketingsåret 2000-01.

Fremsættelse af lovforslag 4.10. 2001

2. samling

Alle de af ministeren fremsatte forslag blev vedtaget, men ingen af dem, som medlemmerne fremsatte.

L 112 om ændring af lov om *friskoler og private grundskoler mv., lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejdsskoler (frie kostskoler), lov om produktionsskoler, lov om gymnasiet mv., lov om kursus til højere forberedelseseksamen og om studieforberedende enkeltfagsundervisning for voksne mv. (Forenkling af tilskudsregler mv.)*.

Fremsættelse af lovforslag 21.2. 2002.

1. behandling 28.2. 2002.

2. behandling 16.4. 2002.

3. behandling 18.4. 2002.

Lov nr. 275 af 8.5. 2002.

L 176 om ændring af lov om *vurdering af udenlandske uddannelseskvalifikationer (Overførelse af kompetencer vedrørende afgørelser om anerkendelse af udenlandske uddannelseskvalifikationer, etablering af adgang til klage over visse afgørelser)*.

Fremsættelse af lovforslag 20.3. 2002.

1. behandling 12.4. 2002.

2. behandling 17.5. 2002.

3. behandling 23.5. 2002.

Lov nr. 415 af 6.6. 2002.

L 177 om ændring af lov om *statens uddannelsesstøtte mv. (Den Internationale Brigade, støtte til uddannelse i udlandet mv.)*.

Fremsættelse af lovforslag 20.3. 2002.

1. behandling 12.4. 2002.

2. behandling 23.5. 2002.

3. behandling 23.5. 2002.

Lov nr. 416 af 6.6. 2002.

Noter

1. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (1.samling), s. 1.
2. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 1-3.
3. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 7.
4. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 8.
5. Politiken 1.6. 2002.
6. Se artiklen »Skolen i årets løb« i Uddannelseshistorie 1998, s. 97.
7. Se www.skole-samfund.dk
8. Fra Undervisningsministeriets pressemeddelelse af 14.3.2002.
9. Undervisningsministeriets Nyhedsbrev nr. 5, 4. marts 2002.
10. Fremsættelse af lovforslag 20.3. 2002.
 1. behandling 12.4. 2002.
 2. behandling 17.5. 2002.
 3. behandling 23.5. 2002.

Lov nr. 414 af 6.6. 2002.

11. Efter reglerne i bl.a. lov om behandling af personoplysninger og offentlighedsloven er det ikke tilladt at offentliggøre den enkelte elevs eller studerendes karakterer.
12. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4868.
13. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4872.
14. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 6711.
15. Undervisningsministeriets Nyhedsbrev nr. 1, 14. januar 2002.
16. Politiken, 5.4.2002.
17. Fremsættelse af lovforslag 7.2. 2002.
 1. behandling 22.2. 2002.
 2. behandling 30.4. 2002.
 3. behandling 2.5. 2002.
 Lov nr. 274 af 8.5. 2002.
18. Se artiklen »Skolen i årets løb« i Uddannelseshistorie 2001, s. 193-194.
19. Folkeskolen nr. 19 af 8. maj 2002.
20. Folkeskolen nr. 20 af 16. maj 2002, s. 4.
21. Berlingske Tidende, 4.6. 2002.
22. Gymnasieskolen nr. 10. 16.5. 2002.
23. Politiken, 16.6. 2002.
24. Berlingske Tidende, 17.6. 2002.
25. Meddelelse fra KL 14.6. 2002.
26. Politiken, 15.6. 2002.
27. Berlingske Tidende, 13.8. 2002.
28. Morgenavisen Jyllands-Posten, 29.8. 2002.
29. Politiken, 18.9. 2002.
30. Berlingske Tidende, 21.9. 2002.
31. Morgenavisen Jyllands-Posten, 21.9. 2002.
32. Folkeskolen nr. 16 af 18. april 2002.
33. Elever der forstyrrer undervisningen, Redegørelse til Folketinget 1997, Undervisningsministeriet.
34. Bekendtgørelse nr. 27 af 12. 1.1995 om foranstaltninger til fremme af god orden i folkeskolen med tilhørende vejledning nr. 14 af samme dato.
35. Morgenavisen Jyllands-Posten, 24.5. 2002.
36. Politiken, 24.5.2002.
37. Undervisningsministeriets Nyhedsbrev nr. 8, 8.-29. april 2002.
38. Radioavisen klokken 7, 9.7. 2002.
39. Fremsættelse af lovforslag 11.3. 2002.
 1. behandling 12.4. 2002.
40. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4907.
41. Berlingske Tidende, 16.4. 2002.
42. Fremsættelse af lovforslag 28.2. 2002.
 1. behandling 22.3. 2002.
 2. behandling 17.5. 2002.
 3. behandling 23.5. 2002.
 Lov nr. 412 af 6.6. 2002.
43. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 3999.
44. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4000.
45. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4000.
46. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 6693.
47. Information og Børsen, 10.9. 2002.
48. Berlingske Tidende, 31.5. 2002.
49. Politiken, 31.5. 2002.
50. Morgenavisen Jyllands-Posten, 11.9. 2002.
51. Fremsættelse af lovforslag 13.3. 2002.
 1. behandling 4.4. 2002.
 2. behandling 17.5. 2002.
 3. behandling 23.5. 2002.
 Lov nr. 413 af 6.6. 2002.
52. Politiken, 3.5. 2002.
53. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4334 og 4337.
54. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 6708.
55. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 6710.
56. Berlingske Tidende, 5.9. 2002.

57. Gymnasieskolen nr. 10, 16.5. 2002.
58. Gymnasieskolen nr. 20, 24.10. 2002.
59. Gymnasieskolen nr. 21, 8.11. 2001.
60. Gymnasieskolen nr. 22, 22.11. 2002.
61. Gymnasieskolen nr. 5, 28.2. 2002.
62. Rapporten udsendt 28.9. 2001.
63. Politiken, 25.11. 2001.
64. Information, 13.8. 2002.
65. Pressemeldelse den 16. juli 2002.
66. Undervisningsministeriets Nyhedsbrev nr. 4, 18. februar 2002.
67. Politiken, 24.5. 2002.
68. Information, 29.8. 2002.
69. Folkeskolen nr. 11 af 14. marts 2002, s. 10.
70. Politiken, 14.4. 2002.
71. Politiken 9.8. 2002.
72. Se Undervisningsministeriets hjemmeside; status 20.10. 2002.
73. Se artiklen »Skolen i årets løb« i Uddannelseshistorie 2000, s. 126.
74. Fremsættelse af lovforslag 20.3. 2002.
 1. behandling 12.4. 2002.
 2. behandling 17.5. 2002.
 3. behandling 23.5. 2002.
 Lov nr. 417 af 6.6. 2002.
75. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4891.
76. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4892.
77. Morgenavisen Jyllands-Posten, 30.7. 2002.
78. Undervisningsministeriets Nyhedsbrev nr. 14, 14.-20. august 2002.
79. Morgenavisen Jyllands-Posten, 15.6. 2002.
80. Fremsættelse af lovforslag 7.12. 2001.
 1. behandling 11.12. 2001.
 2. behandling 13.12. 2001.
 3. behandling 14.12. 2001.
81. Fremsættelse af lovforslag 30.1. 2002.
 1. behandling 7.2. 2002.
 2. behandling 12.3. 2002.
 3. behandling 19.3. 2002.
 Lov nr. 149 af 25.3. 2002.
82. Ny & Næ, Nyhedsbrev fra Udviklingscentret for folkeoplysning og voksenundervisning, nr. 65, juni 2002, 17. årgang, s. 2.
83. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 1942.
84. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 1948.
85. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 1955.
86. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 3613.
87. Fremsættelse af lovforslag 30.1. 2002.
 1. behandling 7.2. 2002.
 2. behandling 12.3. 2002.
 3. behandling 19.3. 2002.
 Lov nr. 148 af 25.3. 2002. Det bemærkes, at i den vedtagne lovs titel er udgået »og om efteruddannelsesudvalg«.
88. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 1928.
89. Børsen, 3.5. 2002.
90. Information, 18.9. 2002.
91. Berlingske Tidende, Morgenavisen Jyllands-Posten, Politiken, 17.9. 2002.
92. Fremsættelse af lovforslag 20.3. 2002.
 1. behandling 12.4. 2002.
 2. behandling 17.5. 2002.
 3. behandling 23.5. 2002.
 Lov nr. 418 af 6.6. 2002.
93. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 4901.
94. Folketingets forhandlinger 2001-2202 (2.samling), s. 6714.
95. Politiken, 23.5. 2002.

Signe Holm-Larsen, cand.pæd. i fransk, fagredaktør for sprog og pædagogik ved Danmarks Nationalleksikon. Tidligere lærer, fagkonsulent og skoledirektør. Egen konsulentvirksomhed vedr. pædagogiske spørgsmål. Forfatter til bl.a. alment pædagogiske værker samt undervisningsmaterialer i fransk og latin.